

РЕАЛІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ

Однією із базових функцій сучасної держави є соціальна функція. Розв'язання проблем, пов'язаних із подоланням безробіття, зростанням добробуту населення, скороченням масштабів бідності та майнового розшарування є одними із ключових завдань економічної політики соціальних держав.

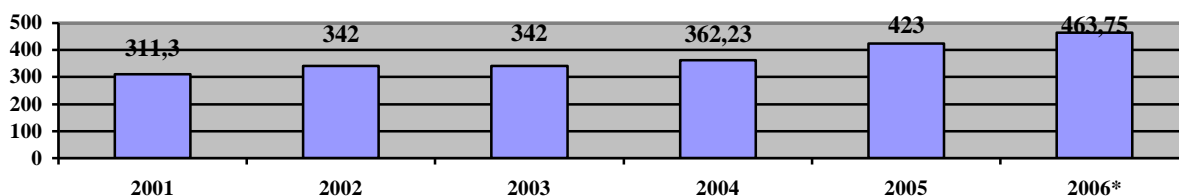
Важливим питанням при цьому є формування адекватної нормативно-правової бази, що забезпечуватиме реальне втілення в життя основних положень соціальної держави. Конституція України проголошує її державою із соціально-орієнтованою економікою, яка гарантує належний рівень життя та соціальних гарантій своїм громадянам, що в подальшому деталізується у ряді законів з питань соціального захисту населення.

Разом з тим, формування нормативної бази не завжди свідчить про забезпечення належного рівня соціальних гарантій на практиці. Впродовж останніх років, не зважаючи на вимоги законодавства, економічні реалії нівелювали спроможність держави до належного виконання соціальної функції. Тому актуальними на сьогодні залишаються питання наповнення норм закону реальним змістом, виходячи із суспільних очікувань та з врахуванням економічних можливостей держави.

Проблематика функціонування соціальних гарантій відображена у наукових працях відомих вітчизняних науковців В. Гесця, С. Буковинського, В. Андрущенка, О. Макарової, О. Василика, Е. Лібанової та інших. Проте питання практики забезпечення державою декларованих соціальних гарантій потребують постійної уваги та дослідження.

Базовою соціальною гарантією в Україні є розмір прожиткового мінімуму, на основі якого проводиться розрахунок значної кількості соціальних виплат і допомог. Подолання економічної кризи, поживлення в

економії впродовж останніх років сприяло зростанню даного показника за період 2001-2006 років майже у 1,5 рази (див. рис. 1). Проте збільшення базового соціального стандарту не завжди супроводжується відповідним підвищенням інших соціальних виплат, що унеможливорює виконання вимог законодавства щодо забезпечення державою соціальних гарантій на рівні не нижче прожиткового мінімуму.

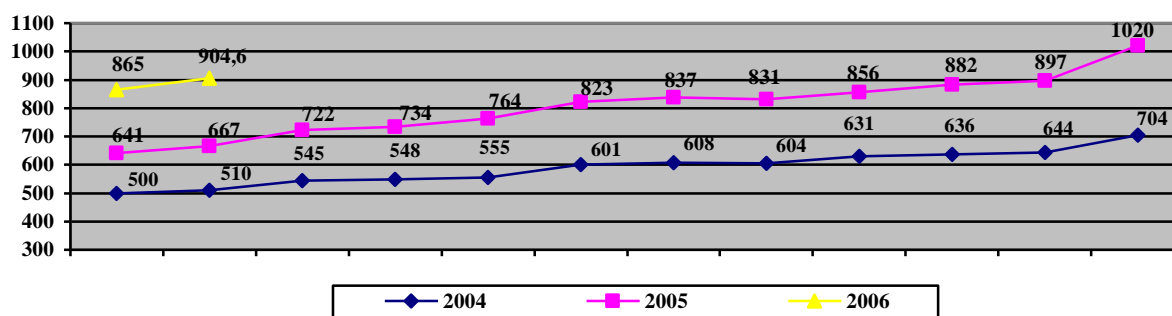

* Показник розраховано автором як середньозважений за рік

Рис. 1. Прожитковий мінімум в Україні за період 2001-2006 років, грн.

Зокрема, і на сьогодні значно нижчим за прожитковий мінімум залишається рівень мінімальної заробітної плати, не зважаючи навіть на значне зростання даного показника за останні 3 роки. Навіть за умови підвищення в поточному році граничного рівня оплати праці до 400 грн., або майже на 15% впродовж року, це складатиме всього лиш 79% розміру прожиткового мінімуму.

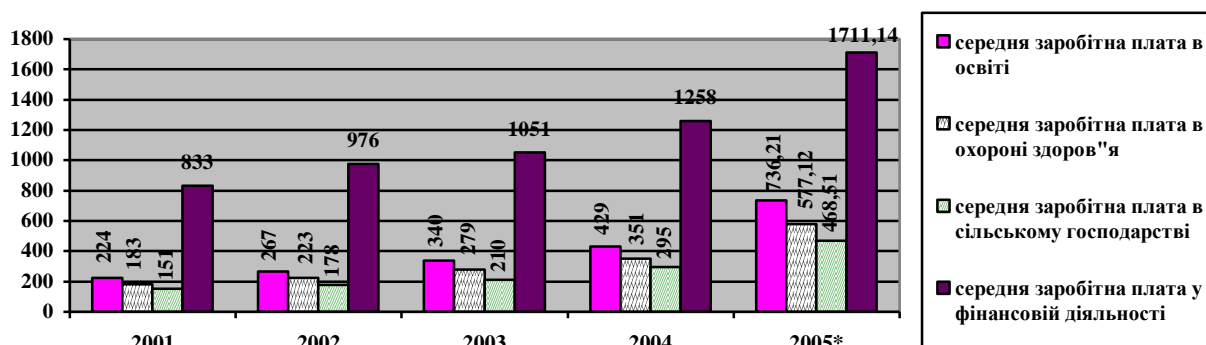
Динаміка розміру середньої заробітної плати свідчить про значне підвищення даного показника в останні роки (див. рис.2).

Рис. 2. Динаміка розміру середньої заробітної плати в Україні у 2004-2006 рр., грн.¹

¹ Складено автором за [1].

Не зважаючи на зростання оплати праці, очевидною є проблема надмірної диференціації рівня заробітної плати у розрізі видів економічної діяльності. У 2001 році заробітна плата у найбільш оплачуваній галузі економіки – фінансовій діяльності перевищувала рівень зарплати у сільському господарстві у 5,52 рази, у 2004 році відповідне співвідношення залишалось на рівні 4,25 рази (див. рис.1).

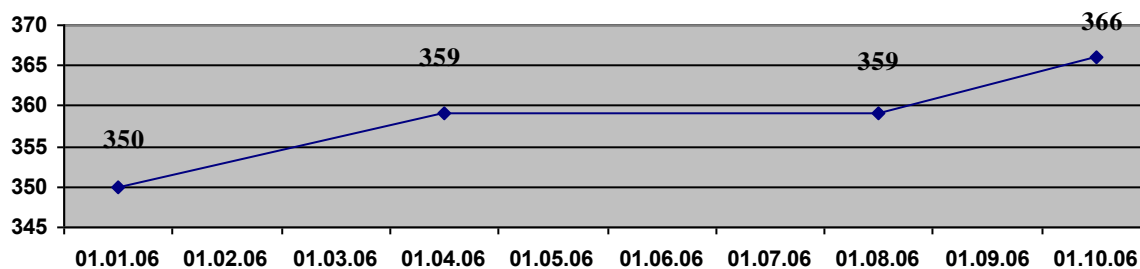
* станом на 1.10.2005р.

Рис. 3. Динаміка середньої заробітної плати в Україні за видами економічної діяльності у 2001-2005 рр., грн.²

Впродовж останніх років актуальною залишається проблема нівелювання впливу фактора освіти на рівень оплати праці. Якщо у 1997 році розміри заробітної плати працівників, зайнятих у галузі освіти і охорони здоров'я (підготовка фахівця для яких потребує кількарічного навчання) практично дорівнювали середньому розміру оплати праці по країні, то у 2004 році заробітна плата в освіті складала лише 72,7%, а в охороні здоров'я – 59,5% даного показника, тоді як працівники промисловості, будівництва, транспорту отримували в середньому на 20-43% більше середнього рівня.

Однією із найважливіших соціальних гарантій є пенсія. Щодо пенсійного забезпечення, то слід відмітити, що в Україні має місце один із найвищих показників співвідношення середнього розміру пенсійної виплати до розміру заробітної плати. У 2006 році заплановано поступове підвищення такого соціального стандарту, як розмір мінімальної пенсії (на 10% порівняно з 2005 роком) (див. рис. 4). Економічне зростання останніх років дало продовж 2004-

2005 років подолати таке негативне явище, як відставання рівня мінімальної пенсії від розмірів прожиткового мінімуму для зазначеної категорії громадян.

Рис. 4. Динаміка розміру мінімальної пенсії в Україні у 2006 році, грн.³

Вагоме місце у структурі соціальних гарантій займають гарантії зайнятості та матеріальної підтримки в умовах безробіття. Щодо тенденцій у даній сфері, то впродовж останніх п'яти років спостерігається скорочення показників безробіття, зростання зайнятості. Зокрема, якщо порівнювати показники за 9 місяців 2005 року із відповідним періодом 2004 року, то зрушення мають наступний вигляд:

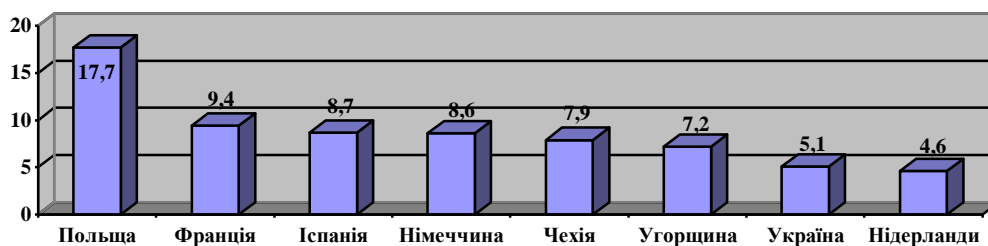
- збільшення рівня зайнятості населення у віці 15-70 років з 56,8% до 57,9%;
- зниження рівня безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці) з 8,6% до 7,0%;
- зменшення рівня зареєстрованого безробіття з 4,8% до 4,5% економічно активного населення працездатного віку.

Зріс за зазначений період із середній розмір допомоги по безробіттю – з 137,04 грн. в місяць у вересні 2004 року до 181,55 грн. – у вересні 2005 року, або на 32,5%. Не зважаючи на таке зростання у 2005 році мало місце скорочення відношення середнього розміру допомоги по відношенню до законодавчо встановленого мінімального рівня оплати праці – з 57,8% у 2004 році до 54,7% у 2005 році.

² Складено автором за [1].

³ Складено автором за [2].

Отже, за офіційними даними показники безробіття в Україні є одними із найнижчих у Європі і характеризуються стабільним зниженням. Проте слід визнати, що показник безробіття не можна назвати економічно обґрунтованим, оскільки він не відображає реальних його масштабів. Тіньова зайнятість, робота за кордоном, невиправдане розширення зайнятості у державному секторі (зароди скорочення кількості безробітних) спотворюють реальні показники. Наприклад, якщо врахувати у чисельності безробітних громадян, зневірених у пошуках роботи, то рівень безробіття зросте до 10%.

Рис. 5. Рівень безробіття у % до економічно активного населення у віці 15-74 років, для України – 15-70 років.⁴

Слід відмітити, що тенденція до зниження рівнів безробіття серед населення працездатного віку пояснюється не прискореним зростанням попиту на робочу силу, а відбувається за рахунок скорочення пропозиції робочої сили, а саме, через скорочення тих осіб, які тривалий час не могли знайти роботу або просто залишили ринок праці України через еміграцію чи зневірність. Про це свідчить стійке зростання економічно неактивного населення у працездатному віці впродовж січня-вересня останніх трьох років: 2003р. – 8237,6 тис. осіб, 2004р. – 8306,4 тис. осіб, 2005 р. – до 8434,0 тис. осіб.

Отже, показники безробіття, що наводяться органами Міністерства праці та соціальної політики та Державним комітетом статистики не можна вважати достатньо реальним. За оцінками окремих економістів, рівень безробіття в Україні реально коливається від 20 до 30% економічно активного населення.

Стосовно соціальних гарантій у сфері освіти та охорони здоров'я слід сказати, що, не зважаючи на декларовану пріоритетність даних галузей, політику у цій сфері можна вважати вкрай недосконалою. Фінансування

⁴ Складено автором за [2].

освіти та охорони здоров'я фактично зводиться до виплати заробітної плати працюючому персоналу та поточного утримання установ. Тобто, можна констатувати, що не вірно поставлені державні пріоритети. Вважаємо, що увага держави повинна зосереджуватися, передусім, на пошуку шляхів підвищення якості освіти та медичних послуг, а процес використання державних коштів повинен базуватися виходячи із завдання не утримання мережі установ охорони здоров'я, а виходячи із завдання профілактики захворюваності, пропагування здорового способу життя.

Поряд із певним покращенням ситуації щодо забезпечення зростання основних соціальних гарантій на сьогодні у даній сфері мають місце і ряд негативних тенденцій. Структура доходів населення в останні роки свідчить про те, що заробітна плата значною мірою втратила свою функцію провідного джерела доходів. Провідним джерелом доходів населення залишаються і на сьогодні соціальні допомоги і трансферти, що свідчить про збереження патерналістських настроїв у суспільстві і у державній політиці. Разом з тим, близько половини соціальних допомог і трансфертів населення отримує у натуральній формі, що призводить до негативних наслідків:

- держава не в повній мірі забезпечує соціальні гарантії тим, хто їх потребує (пільгами не завжди можуть скористуватися ті, хто їх дійсно потребує і можуть користуватися ті, хто їх не потребує);

- надання пільг призводить до погіршення фінансового становища тих суб'єктів господарювання, які ці пільги надають).

Високі соціальні стандарти (у порівнянні з реальними економічними можливостями), декларовані сьогодні державою, спричиняють дефіцит державних фінансів. Так, у бюджеті 2006 року 15,3 млрд. грн., або більше 10% видатків спрямовується до Пенсійного фонду України на виплату пенсій за різними пенсійними програмами та покриття дефіциту. Великий перелік пільг, які надаються в натуральній формі суперечить принципу адресності в наданні державою матеріальної підтримки своїм громадянам.

Іншою негативною стороною дисбалансу між декларованими соціальними стандартами і реальними можливостями є те, що відволікання значних коштів на фінансування соціальних програм значною мірою позбавляє державу економічних важелів впливу на економіку, спричиняє скорочення капіталовкладень, відмову від реалізації програм підтримки та переозброєння пріоритетних галузей, і, разом з тим, супроводжується зростанням податкового навантаження на бізнес.

Підсумовуючи вищевикладене, доцільно зробити висновок про наявність значних позитивних зрушень в процесі забезпечення належного рівня соціальних гарантій в Україні в останні роки, які, разом з тим, актуалізують питання формування адекватного фінансового підґрунтя. Нерозв'язаність даної проблеми на сьогодні дає підстави стверджувати, що у майбутньому актуальними залишатимуться питання реформування чинної системи соціальних стандартів у напрямі її оптимізації з метою належного забезпечення реалізації соціальної функції держави та з врахуванням реальних економічних можливостей.

Література.

1. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 491 с.
2. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки: Монографія / О. В. Макарова. – К.: Ліра-К, 2004. – 328 с.
3. www.ukrstat.gov.ua
4. www.me.gov.ua